

РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА ЗУНР (листопад 1918 – липень 1919 рр.)

Проблема церковно-державних відносин, актуальна в незалежній Україні, може бути вирішена тільки із урахуванням уроків історичного минулого. Це вимагає, зокрема, більш ґрунтовного дослідження релігійної політики українських урядів часів визвольних змагань 1917–1920 рр. У сучасній українській історіографії вже зроблено перші спроби в цьому напрямку [25; 44; 45]. Зокрема, висвітлено питання релігійної політики щодо православної церкви та розвитку церковного життя в періоди Центральної Ради, Гетьманату та Директорії, розкрито в цьому контексті ставлення політичних діячів до греко-католицької церкви. Сучасні українські дослідники М.Литвин, К.Науменко, М.Кугутяк, М.Гайковський, О.Красівський, В.Марчук, І.Пилипів, О.Єгрешій висвітлили участь греко-католицького духовенства в УНРаді та органах місцевої адміністрації, роль інституту полевих духовників в УГА, ставлення галицьких єпископів до української державності [27; 28; 30; 31; 33; 34; 35; 37]. Проведені дослідження дають змогу погодитися з висновком, що “греко-католицизм як теорія і практика національно-релігійного життя органічно влився в загальнонаціональний державно-соборний рух українства” [36, с.83]. Однак окремі питання залишилися мало вивченими. Метою даної статті є об’єктивне висвітлення проблеми релігійної політики в ЗУНР, з’ясування її впливу на суспільно-політичні погляди й діяльність греко-католицької ієрархії та духовенства.

Проголошення незалежності УНР та підписання Берестейського мирного договору стимулювали активізацію у Східній Галичині українського національно-визвольного руху, який очолила Українська Парламентська Репрезентація (УПР). Значну підтримку її політичному курсові надала греко-католицька церква: ієрархи та духовенство взяли участь у вічевих кампаніях 3 березня та 21–28 вересня 1918 р., висловлюючись за створення українського коронного краю у складі Австро-Угорщини відповідно до умов таємного протоколу Берестейського договору. Однак ігнорування останнього австрійським урядом змусило УПР діяти більш рішуче, і вже 1 листопада влада перейшла до УНРаді, а 13 листопада 1918 р. прийнято “Тимчасовий основний закон” ЗУНР.

Греко-католицька церква одразу підтримала процес національно-державного будівництва ЗУНР. За дорученням митрополита Андрея Шептицького, конфінованого польськими військами у Львові, єпископ Григорій Хомишин звернувся до мирян і духовенства з пастирським листом,

в якому “доручив усім священикам згадувати в св. Літургіях президента Євгена Петрушевича, Українську державу, її уряд і її воїнство” [39, с.381]. Цей заклик архієрея задав “тон державотворчій діяльності кліру на місцях” [36, с.84]. Єпископи та духовенство ввійшли до складу УНРади, взяли участь у формуванні місцевої адміністрації. Так, наприклад, о.Йосиф Раковський в Станіславському повіті зумів швидко налагодити роботу очолюваного ним господарського відділу повітової національної ради [15, 1918, ч.1, с.2; 23, с.326], а представник УНРади в Заліщицькому повіті о. Ілля Чорнодоля допомагав повітській раді й комісарові “у справі організації боевої та харчової” і навіть полагодив внутрішні суперечки між “офіцерами місцевої залози”, призначивши тимчасового команданта [23, с.433-434]. Крім того, чимало священиків стали капеланами в УГА, а парафіяльне духовенство приводило до присяги українських вояків і збирало для них пожертвування з нагоди коляди та інших релігійних свят [15, 1919, ч.19, с.2; 18, ч.7, с.4, ч.1, с.4; 19, с.132; 34, с.81-209]. Про авторитет греко-католицької церкви свідчить і входження до складу Виділу УНРади (колективного органу з функціями глави держави) її представника – о. д-ра Степана Юрика, й активна участь у роботі комісії УНРади 5 священиків [15, 1919, ч.6, с.1-2; 41, с.203]. Акт злуки двох українських держав викликав хвилю святкових віч, в організації яких особливо відзначилося духовенство. У січні 1919 р. єпископ Г.Хомишин видав пастирський лист “В переломову добу історії українського народу з нагоди торжества Йорданського 1919 р.”, у якому підтримав будівництво української держави, підкреслюючи необхідність урахування при цьому морально-етичних засад католицької віри [21, с.8-10; 28, с.85]. Отже, можна говорити про практичну підтримку української державності греко-католицьким духовенством.

Однак його участь у державному будівництві ЗУНР була тільки однією з двох боків проблеми взаємовідносин із світською інтелігенцією в рамках українського національного руху. В умовах формування української державності ця проблема набула особливої актуальності. Так, з одного боку, в середовищі греко-католицьких священиків зростало переконання, що в повоєнний час “українське духовенство се одинокий стан, що в сій історичній переломовій добі може успішно дбати про моральну і матеріальну долю свого народу” [14, ч.4, с.109], а з іншого, – лунали зауваження, що “тільки нечисленним з-поміж них (священиків. – Р.Д.) залежить на добрі рідного народу” [19, с.123-124]. Така контрверсійність у поглядах на місце й роль духовенства в національному русі відображала загальну тенденцію: зменшення частки духовенства в культурно-просвітницьких та політичних організаціях. Так, до складу відновленої у

квітні 1918 р. філії “Просвіти” у Станіславі ввійшов тільки один священик, і тільки 20% складу повітової ради тут становили священики [19, с.395, 124]. Ця тенденція позначилася й на участі духовенства в УНРаді, в якій Станіславська єпархія була представлена тільки єпископом Г.Хомишиним і двома священиками (о.Іваном Капустинським та о.Северином Матковським), оскільки більшість делегатів зі Станіславщини були членами Української радикальної партії (УРП) [41, с.220]. Порівняно незначною також була частка духовенства й у місцевих органах влади: в Косові – 25%, у Бучачі – 20% і т.д. [17, ч.1, с.2; 19, с.129; 23, с.307, 321-325, 354, 376, 433-434; 36, с.84-85]. Характерний ще один приклад: якщо у 1913 р. до складу Ширшого Комітету Української народно-демократичної партії (УНДП) входило 46 священиків [41, с.203], то вже до складу Тимчасового народного комітету Української народно-трудової партії (УНТП) 29 березня 1919 р. увійшли тільки три священики [33, с.478].

Зменшення політичної ролі духовенства обумовлювалося зростанням антиклерикальних настроїв у середовищі українського політикуму Східної Галичини. Як згадував пізніше єпископ Г.Хомишин, на урочистому архієрейському Богослужінні з нагоди відкриття роботи УНРади в Станіславі “майже в пустій церкві... на кріслах призначених для репрезентантів українського правительства не було нікого, крім одного секретаря почт” [20, с.1]. Така релігійна індиферентність державних секретарів поєднувалася з відкритими виступами окремих делегатів УНРади проти ієрархів. Так, 4 січня 1919 р. на засіданні УНРади соціал-демократ Семен Вітик критикував єпископа Г.Хомишина, вимагаючи проведення радикальної земельної реформи, що передбачала конфіскацію церковного землеволодіння [15, 1919, ч.8, с.2]. Цей виступ змусив Станіславського владика відійти від активної участі в законотворчій роботі УНРади. Таким чином, співвідношення духовенства й світської інтелігенції в культурно-просвітницьких товариствах, політичних партіях, УНРаді та місцевій адміністрації в період національно-державного будівництва склалося не на користь першого, що прямо проявлялося у зростанні релігійної індиферентності й антиклерикальних виступах окремих політичних діячів.

Причинами такої тенденції, на нашу думку, було відверте ігнорування окремими політичними діячами ролі греко-католицької церкви в національному житті українців, антиклерикальна спрямованість політичної програми й практики ліворадикальних партій (УРП та УСДП), непопулярність консервативних ідей і незначна соціальна база Української християнсько-суспільної партії (УХСП), домінування в програмах

політичних партій соціальних гасел і зростання соціальної напруженості під впливом негативних наслідків Першої світової війни.

Це підтверджує аналіз програмних засад політичних партій в релігійному питанні. Так, наприклад, у програмі найчисленнішої та найпопулярнішої у Східній Галичині УНДП релігійній проблематиці присвячено окремий підрозділ “В церковних справах”, у якому проголошувалося: “Домагаємося свободи релігії і совісти та повної рівноправності для всіх релігій та обрядів. Щодо нашої церкви (греко-католицької в Галичині, православної на Буковині) то домагаємося такого уладження її відносин, щоби вона не була виставлена на ніякі чужі впливи. Зокрема домагаємося знесення права патронату і впливу правительства при обсаді церковних урядів та законного запоручення нашим громадам більшого впливу на обсаду парохій” [24, с.195-196]. Програма УРП, ухвалена ще 1890 р., передбачала “раціоналізм у справах віри” [24, с.11]. Тим часом, Віденська програма австрійської соціал-демократії від 1901 р., на базі якої діяла УСДП, передбачала: “... оголошення релігії річчю приватною; розділу церкви від держави і оголошення церковних і релігійних громад приватними стоваришеннями, які мають свої справи цілком самостійно залагоджувати; обов’язкового цивільного шлюбу” [29, с.147]. Виняток серед них становила УХСП, яка у статуті в редакції 1911 р. проголошувала своєю метою “практичну діяльність християнства в суспільнім напрямі з підмогою береження та пособлювання духовних і матеріяльних справ християнського горожаньства” [22, с.1]. Таким чином, аналіз програм політичних партій дозволяє не тільки підтвердити тенденцію зменшення політичної ролі духовенства, але й окреслити вплив програмних засад політичних партій на політику урядів ЗУНР у сфері релігійно-церковних відносин.

Основним пунктом цієї політики був принцип свободи совісти та віросповідання й рівноправності основних релігійних конфесій у Східній Галичині. Вже у першій відозві “Український Народе!” від 1 листопада 1918 р. указувалося, що всім громадянам Української держави без різниці національності й віросповідання гарантуються “громадянська, національна і віросповідна рівноправність” [12]. Проте в “Тимчасовому основному законі про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії”, ухваленому УНРадою 13 листопада 1918 р., цього положення закріплено не було, хоч, за непідтвердженими даними, автором його був протоігумен ЧСВВ о. Платонід Філяс [13, с.3-4; 39, с.380; 40, с.350].

Практичної реалізації принципів свободи віросповідання набув при формуванні Тимчасового Державного Секретаріату, до складу якого

передбачалося ввести окремого секретаря віросповідань, а посаду його товариша (заступника) на пропозицію делегата УНРади, члена УНДП Степана Барана “з огляду на інші віроісповідні відносини на Буковині залишити за представником Буковини” [23, с.408-409]. Такий підхід лише частково забезпечував принцип рівноправності віросповідань, враховуючи інтереси тільки греко-католицької та православної церков, залишаючи поза увагою представництво в уряді римо-католицької та іудейської конфесій. На внесення д-ра Костя Левицького секретарем віросповідань став Олександр Барвінський, лідер УХСП, яка обстоювала зміцнення позицій греко-католицької церкви в краї. Окремий секретаріат віросповідань міг би забезпечити формування державної політики у сфері релігійно-церковних відносин. Однак через відсутність д-ра Степана Смаль-Стоцького, який мав очолити окремих секретаріат освіти, О.Барвінський мусив перебрати керівництво й цим секретаріатом, що в умовах українсько-польської війни, на нашу думку, негативно позначилося на ефективності роботи об’єднаного секретаріату у сфері релігійно-церковних відносин. Про це свідчить, зокрема, той факт, що своє повідомлення про перебрання “на себе всіх агенд духовного департаменту давнішого австрійського Міністерства просвіти і віроісповідань і Намісництва” секретаріат надіслав до Станіславського єпископа аж у січні 1919 р. [11, ч.1-3, с.7].

Унаслідок відставки О.Барвінського у грудні 1918 р., яка негативно позначилася на позиціях УХСП [38, с.128-129], у роботі секретаріату, очевидно, настала деяка перерва до обрання нового секретаря освіти й віросповідань у січні 1919 р. Ним став безпартійний делегат Буковинської Національної Ради д-р Агенор Артимович. Новому секретареві вдалося ефективно налагодити роботу шляхом реорганізації структури самого Державного секретаріату освіти і віросповідань, в якому виділено чотири підрозділи – президії з референтами фахових шкіл, відділів народного шкільництва, середніх шкіл та віросповідних справ [15, 1919, ч.6, с.1; 35, с.101; 38, с.129]. Така структура секретаріату була наближена до зразка австрійського Міністерства освіти і віросповідань. Референтом релігійних справ у секретаріаті за рекомендацією єпископа Г.Хомишина було обрано о. д-ра Івана Лятишевського [10, ч.3, с.14; 42, с.136]. Навіть після прийняття акта злуки двох українських держав питання освіти й віросповідань залишилися у віданні уряду ЗОУНР [15, 1919, ч.4, с.2], що засвідчило релігійно-конфесійні відмінності двох українських держав. Одним із напрямків реорганізованого секретаріату освіти й віросповідань стало формування й реалізація релігійної політики держави.

Національно-державне будівництво ставило на порядок денний потребу створення нової моделі відносин між церквою та державою, яка сприяла б розвитку релігійно-церковного життя. Серед пріоритетних завдань державної політики у цій сфері виділялися: забезпечення рівноправності основних конфесій; визначення головних джерел їх фінансування (адже Галицький Релігійний Фонд після розпаду Австро-Угорщини не був розподілений і залишився у Відні); врегулювання проблеми церковного землеволодіння на основі декларованої аграрної реформи; відбудова зруйнованих війною церков та парохіяльних будинків; визначення місця й ролі традиційної у Східній Галичині греко-католицької церкви в суспільному житті відповідно до принципу свободи совісті та віросповідання. Від успішного вирішення цих завдань залежала подальша підтримка і греко-католицькою церквою політичного курсу УНРади й Державного Секретаріату, участь духовенства в процесі національно-культурного відродження.

Значний вплив на формування релігійної політики держави справила радикалізація суспільно-політичного життя. Вихід на політичну арену в грудні 1918 р. легального опозиційного Селянсько-робітничого союзу (СРС), програмною метою якого було “перетворити капітало-бюрократичний лад на лад соціалістичний і тим знищити станові привілеї, політичний, національний і *релігійний* (курсив наш. – Р.Д.) гніт та економічну експлуатацію” [цит. за: 32, с.148], спричинив ідейну й організаційну кризи в інших політичних партіях: і УРП, і УНДП (з 29 березня 1919 р. – УНТП) мусили включити до своїх програм положення про “вивласнення” великого поміщицького та церковного землеволодіння й “соціалізацію” всіх великих промислових підприємств, банків і торгівлі [16, 3 квітня, с.1; 43, с.94-95]. Радикалізація програмних засад, безумовно, позначилася на законодавчій діяльності УНРади, більшість у якій становили націонал-демократи, радикали та соціал-демократи (відповідно 61, 34 і 14 осіб [41, с.226]), що, у свою чергу, вплинуло на характер відносин між державою й церквою.

Відгук про вплив цих суспільно-політичних процесів на греко-католицьку церкву знаходимо в пастирському листі єпископа Г. Хомишина: “Многі, трудні і далекосяглі справи чекають полагодження і треба дуже побоюватись, чи зможемо звестись до сеї повної справедливости, після котрої сі справи мають бути порішені. А побоюване се не є без основи... Вправді на разі говорить ся, що Церкви, релігії ту ніхто не торкає, однак в дійсности сі справи суть актуальні. Бо під тим зглядом дають ся чути глухі і дуже небезпечні кличі, як: розділ Церкви від держави, усуненє науки релігії зі школи, а настрої проти духовенства став ся чужій або

неприхильний, а подекуди впрост ворожий. В кількох місцевостях викинено священників з парохій, старшина громадска диктує права священникам, мішає ся до внутрішнього заряду церковного, а в иньшій знов парохії замкнено церков і віддано ключі паламарєви. Се прояви справді дуже сумні і зловіщі...” [21, с.10-11]. Згадані Станіславським владикою факти втручання в церковні справи особливо почастішали в лютому – березні 1919 р., що змусило Єпископську Консисторію у Станіславі розглянути десяток скарг парохіян на священників та звернутися до Державного секретаріату освіти і віросповідань “в справі надужить вийтів взглядно священників і справ церковних” [9, арк.2-4 зв]. Імовірно, мали місце звинувачення окремих священників у “невірності національній справі”, бо Г.Хомишин мусив наголосити: “рішучо протестую проти сєго недорічного клича, що священники доси служили Римови, а від тепер мають служити державі українській. Ні! Ми священники служили, служимо і будем служити Христу Спасителеви під начальством і проводом кожного Намісника Христового на землі... В тім значіню ми служили, служимо і будем служити Римови, а через Рим народови” [21, с.14].

УНРада, законотворча діяльність якої була спрямована на вирішення основних питань державного будівництва, зовсім не приділяла уваги проблемі віросповідних відносин у ЗУНР, що суттєво обмежувало потенційні можливості секретаріату освіти й віросповідань у реалізації релігійної державної політики. Так, наприклад, матеріальне забезпечення духовенства (греко- та римо-католицького) залежало від законодавчого вирішення цілої низки проблем, зокрема реформи системи патронату (в погодженні з єпископатом), врегулювання системи церковного землеволодіння відповідно до вимог аграрної реформи, створення нового Релігійного Фонду. Зрештою, все це вимагало визначення принципових засад державної політики, зокрема законодавчого забезпечення згадуваних вище принципів рівноправності віросповідань та свободи совісті й віросповідання. Однак серед цих багатьох проблем УНРада не вирішила жодної. Так, духовенство на сторінках періодики протестувало проти зловживань патронів, висловлюючись за перенесення права патронату на віросповідні громади [15, 1919, ч.19, с.1]. Однак коли селянсько-радикальний клуб Кирила Трильовського з тактичних міркувань порушив питання про реформу патронату, пропонуючи передати право патронату віросповідним громадам (це відповідало лінії радикалів, спрямованій на відрив нижчого духовенства від ієрархії та збільшення впливу вірних на священників), то більшість делегатів УНРади його просто проігнорувала [15, 1919, ч.76, с.2]. Ймовірно, далися взнаки суперечності з УНДП, адже в програмі останньої вимога реформи патронату була однією з основних.

Більше того, при обговоренні на сесіях УНРади законопроектів про аграрну реформу (за нашими підрахунками, їх було понад 10 [1, арк.22-30, 35, 39, 42-45; 15, 1919, ч.28, с.1; ч.32, с.1-2; ч.43, с.1-2; ч.49, с.1; ч.56, с.1; ч.77, с.1; ч.87, с.2]), більшість яких передбачала конфіскацію церковного землеволодіння, посилилися антиклерикальні виступи окремих діячів УРП та УСДП. Характерним було намагання окремих політичних сил поставити церковне землеволодіння “поза законом” – не тільки юридичним, але й моральним. Так, в одному із законопроектів поряд було поставлено земельну власність церкви, династії Габсбургів, осіб, які “виступали оружно проти нашої держави або іншого злочину проти її цілості”; “власників, які набули їх виключно в цілі спекуляції”; “більші земельні посілості набуті в часі війни в р. 1914/1919 очевидно з воєнних зисків” [1, арк.42]. Однак якщо навіть деякі священники – делегати УНРади підтримали положення про конфіскацію великого землеволодіння, створення “взірцевих господарств” [15, 1919, ч.32, с.1-2; ч.33, с.1], то переважна більшість резолюцій березневих селянських віч, на яких обговорювалося питання аграрної реформи, мали поміркований характер [15, 1919, ч.25, с.2; ч.51, с.24; ч.73, с.1-2; 16, ч.4, с.2; ч.6, с.2; ч.8, с.2; ч.9, с.2; ч.12, с.2; ч.13, с.2], імовірно, внаслідок непрямого впливу духовенства (відповідно до розпорядження єпископа Г.Хомишина від 7 березня 1919 р. священникам єпархії в недільних проповідях “нарід остерігати... і поучувати, щоби не давав легко послуху всяким намовам і підступним підшептам” [11, ч.1-3, с.2]). Врешті, в самій УНРаді напередодні прийняття закону, 4 квітня 1919 р., виступив її делегат від Жовківського повіту протоігумен Галицької провінції ЧСВВ о. П.Філяс, який висловив застереження, що “державна не повинна бути господарем національного добра, тільки контрольором прав”, і, апелюючи до “християнської совісти членів Ради”, закликав подбати про забезпечення духовенства. Його теза про великі заслуги церкви “коло видвигнення аграрної реформи” викликала заперечення соціал-демократа Василя Темницького, а націонал-демократ Михайло Лозинський, не погоджуючись у принципі з висновками протоігумена, пообіцяв: “Церкві лишимо також мінімум існування, але не можемо дозволити, щоби церква скликувала всю суспільність служити її матеріальним справам” [15, 1919, ч.77, с.2; ч.79, с.2]. Однак прийнятий 14 квітня 1919 р. закон про аграрну реформу зовсім не врахував інтересів і потреб церкви: він передбачав повну конфіскацію її землеволодіння. Своєрідною поступкою на користь церкви, очевидно, слід вважати факт включення до складу Обласної земельної комісії, яка була покликана контролювати Земельний Фонд ЗОУНР, двох греко-католицьких священників – о. д-ра С.Юрика та о. С.Матковського [15, 1919, ч.88, с.2].

Звичайно, єпископ Г.Хомишин та більшість духовенства негативно сприйняли закон про аграрну реформу, який фактично позбавляв церкву матеріальної основи існування.

Зрештою, проголошена аграрна реформа не сприяла проведенню реформи патронату, тим більше, що потребувала порозуміння з двома іншими, на той час інтернованими, єпископами та Апостольською Столицею [9, арк.5 зв.]. Тому уряд змушений був самостійно регулювати матеріальне забезпечення духовенства. Так, опираючись на прецеденти вирішення окремих конфліктних ситуацій, схвалені Єпископським Ординаріатом у Станіславі [8, арк.51-52 зв.], секретаріат освіти й віросповідань 30 березня 1919 р. видав розпорядження для всіх повітових комісарів: “Винаймати ерекціональні ґрунти опорожнених парохій в першій мірі завідателям парохій або вдовам по померших парохах з углядненем теперішних господарських відносин” [7, арк.42 зв.]. Таке рішення було спрямоване на захист церковного землеволодіння, випадки посягання на яке траплялися не тільки з боку селянства, але й поміщиків та інтелігенції. Зі свого боку, Єпископська Консисторія в Станіславі мусила заборонити, наприклад, продаж адвокатуві Бляйхерові землі, призначеної на церкву в Ромашівці Чортківського деканату, тим часом дозволивши продаж церковної землі громаді Стечеви Снятинського деканату для будівництва на виручені кошти нової церкви та обмін земельної ділянки в Монастириськах [9, арк.6-6 зв., 8 зв.]. Однак невизначеність земельного законодавства в ЗУНР не могла вирішити остаточно ні проблеми матеріального забезпечення духовенства, ні проблеми реформи патронату. Це негативно позначалося на можливостях духовенства не тільки активно включитися в суспільно-політичну діяльність, але й зосередитися на культурно-просвітницькій та душпастирській праці.

Зрештою, культурно-просвітницькій діяльності духовенства також було завдано певної шкоди внаслідок поширення ідеї “повної секуляризації” (відділення церкви від держави та школи від церкви), що могло б призвести до цілковитого відкинення релігійно-моральних норм регулювання суспільних відносин. Так, на загальному з’їзді вчителів середніх і вищих шкіл ЗОУНР 21–24 березня 1919 р. учитель Володимир Бригідер висловився за скасування обов’язкового предмета релігії [15, 1919, ч.67, с.2]. Хоч його пропозиція й викликала заперечення присутніх катехитів, зокрема о. д-ра Івана Фіголя [19, с.270], з’їзд ухвалив резолюцію: “Стоячи на становищі свободи совісти..., научування релігії і виконування релігійних практик має бути залежне, до 16 року

життя ученика від волі родичів, від 16. року життя від самого ученика...” [15, 1919, ч.70, с.2; 16, ч.13, с.1-2]. На думку Станіславського єпископа, в умовах “занепаду публічної моральності” в післявоєнний час [11, ч.1-3, с.5-7] відкидання “науки релігії” з навчальних планів загрожувало загостренням соціальних конфліктів [21, с.13].

Зважаючи на таку позицію єпископа Г.Хомишина, висловлену, ймовірно, в урядових колах через референта релігійних справ о. д-ра І.Лятишевського, Державний секретаріат освіти і віросповідань намагався взяти під свій контроль проведення реформи шкільництва. На сесії УНРади 11 лютого 1919 р. А.Артимович виступив із планом секретаріату реформувати шкільництво відповідно до вимог часу після злуки з УНР, пропонуючи провести у березні–квітні для детальнішого обговорення реформи нараду (“анкету”) представників “всіх типів шкільництва” [10, ч.3, с.49; 15, 1919, ч.37, с.1]. Його наміри підтримала шкільна комісія УНРади, на пропозицію якої було прийнято ряд законів – про удержавлення українських гімназій, про складання професорських іспитів та підвищення платні учителям народних шкіл [4, арк. 1-12; 5, арк. 1-9]. Усі названі закони стосувалися й священників-катехитів, які працювали в школах і гімназіях, оскільки питання про скасування уроків релігії у той час ще не піднімалося ні на державному, ні на місцевому рівнях (на учительських конференціях у школах).

Помітним є певне співробітництво між державними й церковними органами, що, очевидно, було наслідком політичної тактовності секретаря А.Артимовича та єпископа Г.Хомишина. Так, наприклад, Єпископська Консисторія в Станіславі в погодженні з Державним секретаріатом освіти і віросповідань протягом січня–травня 1919 р. призначала священників на посади катехитів у школах Товмача, Станіслава, Коломиї, Тисмениці, Косова, Гусятина, Монастириськ, Снятина [9, арк. 1-8 зв.]. Зі свого боку, Державний секретаріат освіти і віросповідань закликав духовенство сприяти “в справі вислання до середніх, рільничих і промислових шкіл як найбільшого числа спосібніших селянських і робітничих дітей” на підготовчі курси, що мали розпочатися з 1 травня 1919 р. у всіх повітових містах [10, ч.2, с.33-34]. Крім того, розпорядившись провести “анкету” (нараду) з питань реформи шкільництва, заплановану на 27–29 квітня й перенесену на 29–31 травня 1919 р. [10, ч.3, с.49; 15, 1919, ч.60, с.2], секретаріат звернувся до Єпископської Консисторії в Станіславі з проханням надіслати священників-делегатів. Консисторією були делеговані на цю нараду крилошанин о.Іван Гордієвський, о.д-р І.Лятишевський та о.Дмитро Стек [9, арк.5 зв.]. Крім них, на цій нараді планував виступити з рефератом про “наші рільничі школи” й відомий о.Й.Раковський [2, арк. 17

зв.]. Однак через польський наступ у травні 1919 р. запланована “анкета” не відбулася. Таким чином, питання реформи шкільництва, розробленого секретаріатом на основі консенсусу між представниками народного учительства та священників-катехитів, так і не було вирішено.

Більш успішних практичних результатів досягнув Державний секретаріат освіти і віросповідань у регулюванні забезпечення матеріального становища греко-католицького духовенства. Так, протягом січня – травня 1919 р. секретаріат, за нашими підрахунками, розглянув і позитивно вирішив понад 20 заяв про те, щоб видати платню священникам [6, арк.10; 7, арк.13, 18, 20 зв., 24 зв., 27 зв., 39, 56, 57, 66, 70, 71, 73, 82, 83, 89, 100, 103, 118, 133, 142, 145, 147, 156, 165]. При цьому, слід підкреслити, секретаріат не робив різниці між греко- і римо-католицьким духовенством, про що свідчить і його рішення видати платню римо-католицькому співробітникові у Бурштині о.Е.Станкевичу, й звернення до римо-католицького Станіславського декана о. Й.Пяскевича із запитом, хто “під сю хвилю заступає правно рим. кат. духовенство, жиюче на Західній Области У.Н.Р.” [7, арк.15, 34]. Таке толерантне ставлення дало певний результат: римо-католицькі священники-парохи Калуша (о. Шелігевич) та Войнилова (о. Зьолковський) навіть склали присягу на вірність Україні [15, 1919, ч.10, 2]. Це дозволяє стверджувати, що Державний секретаріат освіти і віросповідань намагався проводити толерантну релігійну політику.

Разом із тим, Державний секретаріат освіти і віросповідань зіткнувся з труднощами, адже не володів належними коштами для підвищення конгруальної платні священникам відповідно до закону від 28.03.1918 р. Тому часто на заяви священників секретар А.Артимович мусив відповідати: “Претенсія... буде зголошена до Комісії Ліквідаційної у Відні, і в своїй часі зреалізована” [7, арк.24 зв.]. З метою поліпшення матеріального становища священничих сімей уряд ЗУНР видав 25 квітня 1919 р. розпорядження “про виплату дорожнього додатку вдовам і сиротам по гр. кат. священниках”, яке зобов’язувало від 1 січня 1919 р. податкові органи проводити відповідні виплати [2, арк.4, 11; 3, арк.4]. Вжиті урядом заходи лише частково вирішили проблему, бо навіть у травні 1919 р. до Єпископської Консисторії в Станіславі надходили від священників скарги про невиконання “приналежної платні” та прохання надати матеріальну допомогу [9, арк.8 зв.].

Виважена релігійна політика уряду знайшла підтримку ієрархів та духовенства. З’їзд духовенства ЗОУНР за участю 200 священників, що відбувся 7–8 травня 1919 р. у Станіславі під патронатом єпископа

Г.Хомишина, прийняв рішення “працювати і на будуче всіми силами для добра Української Народної Республіки в цілі досягнення її повної і тривкої незалежності і самостійності в тім переконанню, що се дасться досягнути вповні на основах християнського світогляду і в злучі з Церквою”. Найближчим завданням духовенства з’їзд визначив: “зорганізувати на будуче так себе, як і весь український народ, в цілі згуртування всіх до суспільної праці для укріплення української державности на християнських основах та забезпечення нашій Державі приналежного їй становища в сімі всіх культурних народів світа”. З’їзд також вирішив звернутися з меморіалом до Апостольського Престолу у справі “поведення римо-католицького (польського) духовенства на Волині, Холмщині і занятих частинах ЗОУНР” [33, с.132-133; 35, с.106; 37, с.87]. Крім того, на засіданні Єпископської Консисторії в Станіславі 10 травня 1919 р. ухвалено видати звернення до єпархіального духовенства “в справі вспівділанне українс. духовенства в будові Україн. держави” [9, арк.8].

Таким чином, регулюванням релігійно-церковних відносин на державному рівні в ЗОУНР займався Державний секретаріат освіти і віросповідань, створений на зразок австрійського однойменного міністерства. Однак, на нашу думку, йому так і не вдалося сформувати чіткої державної політики в даній сфері. Причинами цього були: 1) пріоритетність у роботі секретаріату освітньої політики, що підтверджують структура його підрозділів та опубліковані офіційні документи; 2) вплив на формування державної політики у сфері віросповідань програмних засад основних політичних партій; 3) ігнорування інтересів церкви при обговоренні та прийнятті закону про аграрну реформу; 4) антиклерикальні виступи при обговоренні питання освітньої реформи. Єдиним винятком було співробітництво секретаріату освіти й віросповідань з Єпископською Консисторією в Станіславі в питаннях поліпшення матеріального становища духовенства, переміщення священників на посадах, залучення їх до освітньої сфери. Однак усі заходи уряду не тільки не вирішили насущних проблем церкви (ліквідації інституту патронату, поліпшення матеріального становища священників тощо), але й негативно позначилися на суспільно-політичних поглядах Станіславського єпископа Г.Хомишина, який, виявляючи послідовність, хоч і відійшов від участі в засіданнях УНРади, однак продовжував підтримувати державницьку ідею на засадах “християнської віри”. Подібну суспільно-політичну позицію займало майже все духовенство, яке через зменшення його політичної ролі зосереджувало свою основну увагу на відновленні мирного життя у своїх парохіях.

1. Центральний державний архів України у м. Львові, ф.581, оп.1, спр.96, арк.42.
2. Там само, спр.109, арк.17 зв.
3. Там само, ф.667, оп.1, спр.2, арк.4.
4. Там само, спр.86, арк.1-12.
5. Там само, спр.102, арк.1-9.
6. Там само, спр.116, арк.10.
7. Там само, спр.118, арк.158, 34.
8. Там само, спр.119, арк.51-52зв.
9. Державний архів Івано-Франківської області, ф.504, оп.1, спр.808, арк.1-14.
10. Вісник Державного секретаріату освіти і віроісповідань. – 1919.
11. Вісник Станиславівської Епархії. – 1919.
12. Діло. –1918. – 2 листопада. – С.2.
13. Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретарятом Зах. Укр. Нар. Республіки. – Станиславів, 1918. – 16 с.
14. Нива. – 1918.
15. Нове життя. – 1918-1919.
16. Новини: Інформаційний щоденник. – Коломия, 1919.
17. Станиславівський голос. – 1918.
18. Товмацькі вісти. – 1919.
19. Альманах Станиславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / Редактор-упорядник Б.Кравців. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1975. – 959 с.
20. Григорій Хомишин, Станиславівський Єпископ. З останніх літ. Мої спомини і рефлексії // Нова Зоря. – 1938. – Ч.84. – С.1-2.
21. Послане пастирське Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до Духовенства і Вірних Епархії Станиславівської в переломову добу історії українського народу з нагоди торжества Йорданського 1919 р. – Станиславів, 1919. – 16 с.
22. Статут “Християнсько-Суспільного Союзу” у Львові.
23. ЗУНР 1918–1923. Документи і матеріали. – Том 1. – Івано-Франківськ, 2001. – 584 с.
24. Українська суспільно-політична думка в 20 ст. – Б-м.: Сучасність, 1983. – 326 с.
25. Андрусишин Б. Церква в Українській державі 1917- 1920 рр. (доба Директорії). – К., 1997. – 176 с.
26. Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького // Київська Церква. – 2001. – №2-3. – С.32-48
27. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин і питання українсько-польського порозуміння (1904–1939). – Івано-Франківськ, 2001. – 71 с.
28. Єгрешій О. Участь єпископа Григорія Хомишина в національно-визвольних змаганнях українського народу 1918–1925 рр. // Обрії. – 2002. – №2. – С.84-88.
29. Жерноклеєв О.С. Українська соціал-демократія в Галичині: Нарис історії (1890-1918). – К., 2000. – 168 с.
30. Іванцев І.Д., Пилипів І.В. УГКЦ і ЗУНР // Розстріляна і відроджена Церква. – Івано-Франківськ, 2001. – С.5-16.
31. Красівський О. За українську державу і церкву. – Львів, 1995. – 84 с.
32. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.
33. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918-1929). – Т.1. – Івано-Франківськ – Київ, 2002. – 536 с.

34. о. Лебедович І. Полеві духовники УГА. У 45-річчя участі у визвольних змаганнях (Матеріяли до історії). – Вінніпег, 1963. – 328 с.
35. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія ЗУНР. – Львів, 1995. – 368 с.
36. Марчук В. УГКЦ. Історичний нарис. – Івано-Франківськ, 2001. – 164 с.
37. Марчук В., Пилипів І. Українська Греко-Католицька Церква й Українська держава // Українознавчі студії. – 2000. – №2. – С.205-223.
38. Москалюк М.Ф. Український християнсько-суспільний рух Галичини в період ЗУНР // Вісник Прикарпатського університету. Серія історичні науки. – Вип.1. – Івано-Франківськ, 1998. – С.127-134.
39. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993. – 413 с.
40. Нарис історії Василянського Чину Святого Йосафата. – Рим, 1992. – 640 с.
41. Павлишин О. Соціально-політичний портрет українського проводу Галичини та Буковини в революції 1918–1919 років // Україна модерна. – Ч.4-5. – Львів, 2000. – С.187-245.
42. Полек В. Нарис історії Івано-Франківської греко-католицької єпархії // Шематизм Івано-Франківської єпархії на 1995 р. – Івано-Франківськ, 1995. – С.99-156.
43. Стахів М. Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 рр. – Т.IV. – Скрентон: Український робітничий Союз, 1960. – 122 с.
44. Ульяновський В. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Української Центральної Ради). – К., 1997. – 200 с.
45. Ульяновський В. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського). – К., 1997. – 320 с.

The article is about the problem of the politics of Ukrainian National Soviet and State Sekretarity in the sphere of state-cherg relation? About the part of the state in the kultural, political parties and the local organs of power. This State Sekretarity had to make the agrarian reform and to (re)build the churges. The religion idensity of sone politician had its influence in the position to them of G.Khomyshyn, who has an active position in the Katolican Churg in the social life.

І.О. Андрухів

РУХ ЗА ВІДНОВЛЕННЯ УГКЦ НА СТАНІСЛАВЩИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 50-х рр. ХХ СТОЛІТТЯ

Рішення Львівського собору про возз'єднання УГКЦ із РПЦ та переведення греко-католицьких громад у православну віру було неоднозначно сприйнято духовенством і віруючими західних областей України. Частина з них, у тому числі й на теренах Станіславської області, продовжували залишатися вірними Греко-католицькій церкві, а на початку 50-х років склалися передумови для зародження руху за відновлення УГКЦ. Перш за все, рішення Львівського собору не бажала визнавати частина греко-католицького духовенства та чернецтва, яка